

Overzicht van de economische gevolgen van het coronavirus Nederland

Stand van zaken 17 april 2020, aanvulling per 8 mei 2020 bijgevoegd

EZK/AEP

Kernpunten

- De verwachte ramingen voor zowel Nederlandse als internationale bbp-groei worden met de week neerwaarts bijgesteld. Daarmee lijken scenario's die eind maart gepubliceerd zijn door zowel de banken als het CPB in verhouding met de meest recente cijfers relatief optimistisch. Dit terwijl in drie van de vier CPB-scenario's de krimp van het Nederlandse bbp groter is dan die tijdens de crisis van 2008/2009 (3,7%).
- Voor de Nederlandse economie verwacht ABN AMRO (17 april) een krimp van 3,8% door de aanhoudende gevolgen van een anderhalvemeter economie, terwijl het IMF (14 april) een forse krimp van 7,5% verwacht in 2020. De Rabobank (9 april) verwacht bij een duur van de contactbeperkende maatregelen tot en met juni een krimp van het bbp van 5%. Bij een verlenging van de maatregelen tot en met september zal de krimp 14% bedragen. ING (8 april) komt op ongeveer dezelfde effecten uit. Zij schatten in het basisscenario een krimp van 6%. Als het virus terugkomt in de winter en er nieuwe maatregelen nodig zijn, zal de krimp 8% bedragen. De klap van de coronacrisis is ongekend hard: een terugval van het bbp van 5% of meer in een jaar is, buiten oorlogstijd, nog nooit eerder voorgekomen. Een hogere werkloosheid lijkt onvermijdelijk. Cruciaal voor het herstel is de impact van corona op de wereldeconomie, financiële sector en buitenlandse overheden.
- De neerwaartse bijstelling bij de ramingen van internationale economische groei komt volgens het IMF en de banken door een flinke krimp in de VS de (4,8-7%) en Eurozone (4,3-7,3%), terwijl er voor China (1,2-4%) een plus blijft staan.
- De steunmaatregelen die het kabinet op 12 en 17 maart presenteerde, zijn er o.a. op gericht de kredietlijnen van ondernemers te ondersteunen. Echter, liquiditeit droogt op door de toenemende terughoudendheid van banken en andere financiers.
- 20% van de zzp'ers heeft onvoldoende buffers om langer dan drie maanden rond te komen bij het wegvallen van inkomsten uit hun bedrijf (CBS & TNO, 2020). Dit zijn met name zelfstandigen die in verband met de coronamaatregelen tijdelijk minder of geen werk hebben.

Toelichting

Algemene macro-economische ontwikkelingen Nederland

- De impact van het coronavirus op de economie is zeer onzeker en laat zich moeilijk voorspellen. Hierdoor zijn er grote onzekerheden en nog nauwelijks harde cijfers. De beschikbare scenario's kijken alleen naar de economische gevolgen in 2020 en 2021. De gepubliceerde resultaten van het CPB en de banken doen geen uitspraken over de duur of verspreiding van de pandemie, of over de waarschijnlijkheid van de scenario's. Zij geven slechts aannames over de duur van contactbeperkende maatregelen.
- Ook de ontwikkelingen van het virus en de beperkende maatregelen in het buitenland hebben grote invloed op de open Nederlandse economie. Door beperkende maatregelen elders raken internationale waardeketens verstoord en raakt dit de binnenlandse productie, invoer en wederuitvoer. Tevens zorgt de virusuitbraak ervoor dat de buitenlandse vraag naar exportproducten terugvalt.
- Er komen echter steeds meer schattingen beschikbaar over het effect van het coronavirus op de Nederlandse economie. Het blijft voor velen echter te vroeg om een exacte verwachting te geven over het effect van het coronavirus en ramingen worden met enige regelmaat bijgesteld. De meest recente resultaten zijn gepubliceerd door ABN AMRO (17 april), het IMF (14 april), Rabobank (9 april) en ING (8 april).
- De scenario analyse van het CPB is optimistischer dan die van de banken. In alle CPB-scenario's is er wel sprake van een recessie. Afhankelijk van het scenario krimpt het bbp in 2020 met 1,2% tot 7,7%. De scenario's verschillen vooral in de duur van contactbeperkingen en diepte van de economische doorwerking. Zie tabel 1.

Tabel 1. Overzichtstabel van de vier CPB-scenario's en de economische gevolgen

Scenario's	Bbp-groei (%)		Werkloosheid (%beroepsbevolking)		EMU-saldo (%bbp)	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021
I: 3 mnd. beperkingen	-1,2	3,5	4,0	4,5	-1,3	-0,5
II: 6 mnd. beperkingen	-5,0	3,8	4,2	5,3	-4,6	-2,9
III: 6 mnd. beperkingen, doorwerking negatiever	-7,7	2,0	6,3	8,4	-6,8	-5,7
IV: 12 mnd. beperkingen, aanvullende problemen vanuit buitenland en financiële sector	-7,3	-2,7	6,1	9,4	-7,3	-9,9

- Op donderdag 9 april heeft de Rabobank de verwachtingen bijgesteld. Dit is gedaan op basis van nieuwe economische prognoses waarin onderscheid wordt gemaakt tussen twee scenario's. In het eerste scenario duren de beperkende maatregelen tot ten minste 1 juni, waardoor de Nederlandse economie in 2020 krimpt met 5%. In het tweede scenario duren de beperkende maatregelen in Nederland en andere landen tot 1 september. De economie krimpt in dat geval met 14% in 2020, met een verwachte inhaalgroei van 11% in 2021. Zie tabel 2.
- ABN AMRO volgt met een negatieve bijstelling op 17 april. Zij verwachten dat de anderhalvemetersamenleving langdurig haar stempel drukt op de Nederlandse economie, met name voor de recreatie- en horecasector die samen 8% van de consumptieve bestedingen vormen. Daarnaast speelt onzekerheid een belangrijke rol, waardoor huishoudens grote bestedingen uitstellen. Hierdoor krimpt de economie naar verwachting met 3,8% in 2020. Tenslotte verloopt de consumptie in Nederland procyclisch door de grote hoeveelheid illiquide middelen van huishoudens (pensioenen en eigen woning) en hypotheekschulden. Dit maakt een spoedig herstel na 2020 moeilijk en wordt gereflecteerd in het laagste groeicijfer voor 2021 ten opzichte van ramingen van andere instituties. De totale consumptie bestedingen zullen eind 2021 nog onder het niveau van 2019 liggen.
- Het IMF (14 april) gaat voor Nederland in 2020 uit van 7,5% krimp. Daarmee is het IMF somberder dan het CPB en de banken. Ook loopt de verwachte werkloosheid harder op in 2020 en vlakkt de toename van de Harmonised Index of Consumer Prices (HICIP) af. Opvallend is vooral dat het herstel van Nederland in vergelijking met andere landen in de eurozone zwak is. Dit lijkt overeen te komen met scenario 2 en 3 van het CPB en lijkt vooral te wijten aan de openheid van de Nederlandse economie en de sterke afhankelijkheid van buitenlands herstel.
- Tevens waarschuwen de Rabobank en het IMF voor de impact van een mogelijke recessie op het financiële stelsel. Als het stelsel niet bestand is tegen een dergelijke diepe economische neergang, zal een daaruit voortvloeiende financiële crisis zorgen voor een grotere economische ontwrichting en het herstel daarna in ernstige mate belemmeren.

Tabel 2. Macro-economische analyse Rabobank, ABN AMRO en IMF

Jaar-op-jaar volume-mutatie (%)	Rabobank		ABN AMRO		IMF	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021
BBP	-5,0	4,9	-3,8	2,3	-7,5	3,0
Private consumptie	-4,4	4,1	-5,0	4,5		
Overheidsconsumptie	2,0	2,0	3,3	1,8		
Bedrijfsinvesteringen	-7,4	5,3	-8,2	-1,5		
Overheidsinvesteringen	1,7	2,6				
Export	-14,1	14,8	-6,7	5,2		
Import	-13,8	15,1	-6,9	5,2		
Consumentenprijzen (HICP)	0,7	1,5			0,5	1,2
Werkloosheid (% beroepsbevolking)	6,1	6,5			6,5	5,0

- ING geeft in de scenarioanalyse aan dat ongeveer 20% van de economie nu stil ligt. In hun basisscenario worden maatregelen richting de zomer afgebouwd, maar blijft *social distancing* van toepassing in de komende 6-12 maanden. Hierdoor krimpt het bbp met circa 6-8% in 2020, maar komt de economie binnen twee jaar weer terug op het niveau van voor de coronauitbraak. In hun alternatieve scenario is er een tweede uitbraak in de herfst die een dubbele dip veroorzaakt. Daardoor komt het bbp-jaarcijfer voor 2020 door de terugval aan het eind van het jaar naar verwachting al snel uit op een krimp van meer dan 7%. Bovendien is in dit scenario de jaargroei van 2021 een stuk zwakker, waardoor het herstel naar het pre-corona niveau eind 2021 nog niet behaald is.

Ontwikkelingen sectoraal niveau

- De coronacrisis raakt alle sectoren. De mate waarin verschilt per sector (zie tabel 3, einde document). De analyses van banken, branches en verschillende ministeries laten zien dat op dit moment de horeca, cultuur, recreatie, toerisme, detailhandel, cultuur en vervoer het hardst worden geraakt. De geraamde krimp in toegevoegde waarde in 2020 (in j-o-j % mutatie) van deze sectoren bedraagt rond de -18% in de horeca, -11% in de industrie en -10% in de landbouw. Het onderliggend beeld binnen sectoren is zeer divers. Het valt op dat verwachtingen en sectoranalyses in de afgelopen weken steeds verder neerwaarts worden bijgesteld.
- De mate waarin sectoren worden geraakt is afhankelijk van meerdere factoren, zoals de duur en diepte van de coronacrisis, de hoeveelheid steun die bedrijven ontvangen vanuit het noodpakket banen en economie, de arbeidssamenstelling (sectoren met meer flexibele werknemers kennen een relatief snellere oplopende werkloosheid), de grootte en de buffers van bedrijven in de sector, de internationale afhankelijkheid en de conjuncturele gevoeligheid.
- Niet voor alle sectoren zijn kwantitatieve gegevens beschikbaar over de impact van de coronacrisis. Voor de sectoren energievoorziening, waterbedrijven en afvalbeheer, financiële dienstverlening, verhuur en handel van onroerend goed, openbaar bestuur en overheidsdiensten, cultuur, sport en recreatie en overige dienstverlening kan slechts een kwalitatief beeld worden geschetst.

Ontwikkelingen regionaal niveau

- SEO heeft op 27 maart onderzoek gepubliceerd over de impact van de coronacrisis op de economie van Groot-Amsterdam, waarbij zij uitgaan van beperkende maatregelen tot 1 juni. Daarbij is een negatief effect geschat van €1,6 mld. op de Amsterdamse economie (in termen van toegevoegde waarde/bbp) voor elke maand dat de crisis voortduurt. Dit vertaalt zich in een effect van -1,5% per maand dat de beperkende maatregelen voortduren. Hierbij is geen veronderstelling gemaakt over het herstelpad na de crisis.
- Rabobank heeft op 9 april onderzocht hoe de verschillende regio's geraakt worden door het coronavirus. Dit is afhankelijk van sectorstructuur van de regio. Noord-Limburg, Zeeuws-Vlaanderen, Delfzijl en omgeving zijn door hun grote aandeel in de industrie het meest gevoelig voor de coronacrisis. Ook Flevoland, Zuidwest-Gelderland en Groot-Amsterdam zijn erg gevoelig, voornamelijk door de grote handelssector. Groot-Amsterdam en de Brainport Eindhoven ondervinden door het wegvallen van agglomeratie- en clustervoordelen het grootste nadelige effect door de beperkende maatregelen. De minst gevoelige regio's hebben allemaal een grote zorgsector: de regio rondom de stad Groningen, Noord-Drenthe en Arnhem/Nijmegen. Door het grote aandeel in industrie en handel in Zuid-Nederland, zijn zij over het algemeen gevoeliger voor de coronacrisis dan Noord-Nederland.

Internationale ontwikkelingen

- De internationale groeiramingen zijn door corona neerwaarts bijgesteld (zie tabel 4). De groeiramingen voor de corona-uitbraak zijn gemaakt door ABN AMRO. De meest recente ramingen van de banken en het IMF laten voor de VS en de Eurozone een krimp in 2020 zien van respectievelijk tussen de 4,8-7% en 4,3-7,3%. Opvallend is dat de banken verwachten dat de VS relatief harder krimpt dan de Eurozone, terwijl het IMF het tegenovergestelde verwacht. Een mogelijke verklaring voor het resultaat van het IMF volgt uit dat de Zuid-Europese landen hard geraakt worden op gebied van gezondheid, maar ook door economische gevolgen vanuit

het grote belang van uitvallend toerisme. Voor China blijft in 2020 een kleine verwachte groei staan en trekt met name in de ramingen van het IMF de Chinese economie in 2021 weer aan.

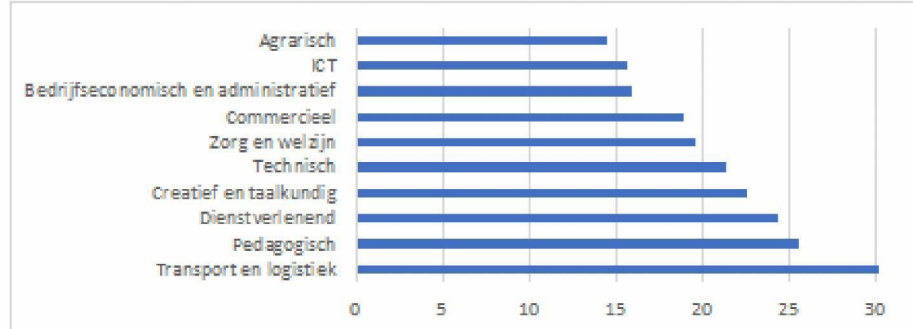
- De Chinese overheid publiceerde op 17 april een economische krimp van 6,8% over de eerste drie maanden van dit jaar. Dit is de eerste krimp van de Chinese economie in meer dan veertig jaar. Internationale groeiramingen zoals in tabel 4 verwachten echter wel dat over het gehele jaar de Chinese economie zal groeien.

Tabel 4. Internationale groeiramingen

	Voor Corona		IMF 14 april		ABN AMRO 10 april		Rabobank 9 april		ING 2 april	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Bbp-groeiramingen										
VS	1,0	2,0	-5,9	4,7	-4,8	3,4	-6,4	4,5	-7,0	3,4
Eurozone	0,4	1,6	-7,3	4,7	-4,3	1,6	-5,2	4,3	-5,0	3,2
China	5,3	6,0	1,2	9,2	3,0	6,5	1,2	6,2	4,0	5,8

Ontwikkelingen kredietstromen

- De mate waarin negatieve effecten van de coronacrisis zich vertalen in solvabiliteits- en liquiditeitsproblemen voor bedrijven is niet alleen afhankelijk van de duur en grootte van het effect, maar ook van de buffers die de betreffende bedrijven hebben. Deze buffers verschillen per sector en per bedrijfsgrootte. De mediane solvabiliteit van het kleinbedrijf is in Nederland bijvoorbeeld aanzienlijk lager dan van het grootbedrijf.
- Ondanks de aangekondigde steunmaatregelen van het kabinet op 12 en 17 maart om bedrijven te ondersteunen in hun financieringsbehoefte, wordt liquiditeit steeds schaarser. Banken en andere financiers worden terughoudender om betalingsrisico's af te dekken. Zonder een verzekering op leverancierskrediet willen banken en andere partners vaak geen financiering geven. Hierdoor kunnen ondernemers geen nieuwe goederen inkopen en gaan zij mogelijk failliet.
- Op 9 april werd uit onderzoek onder de dertig meest actieve vastgoedfinanciers in Nederland in het FD bekend dat financiers momenteel geen nieuwe leningen meer verstrekken voor winkelvastgoed, hotelvastgoed of vakantieparken. Voor de andere vastgoedcategorieën staan de financiers nog steeds open, maar betalen wel 40-70 basispunten meer dan een maand geleden.
- Op 7 april versoepelde de ECB de leenregels voor banken, om de kredietverlening van banken aan de reële economie in stand te houden.
- Uit de tweejaarlijkse Zelfstandigen Enquête Arbeid (ZEA) van het CBS en TNO schat 20% van de zzp'ers onvoldoende buffers te hebben om langer dan drie maanden financieel rond te kunnen komen bij het wegvallen van inkomsten uit hun bedrijf. Bij 40% is de inschatting één jaar of langer en 16% kan geen inschatting maken. Vooral de zzp'ers die werkzaam zijn in transport/logistieke, pedagogische, dienstverlenende, en creatieve/taalkundige beroepen gaven relatief vaak aan dat ze maximaal 3 maanden kunnen rondkomen zonder inkomen uit de onderneming. In de agrarische sector is dit het laagst met 14,5% van de zzp'ers. Zie figuur 1.

Figuur 1 Zzp'ers die verwachten minder dan 3 maanden te kunnen rondkomen zonder inkomen uit bedrijf, beroepsklassen, 2019

Tabel 3. Overzichtstabel van SBI-sectoren en volume ontwikkelingen (verschillende inschattingen, zie toelichting onderin) en arbeidsmarktkenmerken per sector

Sectoren	Ontwikkeling toegevoegde waarde per sector ¹ (j-o-j % mutaties)		Aandeel sector in totaal bbp ² (%)	Werkzame bevolking (dtd. pers)	Aandeel Flex (% van werkzame bbv.)	Aandeel zelfstandigen (% van werkzame bbv.)	Aandeel arbeidsmigranten (% van banen, 2017)
	2020	2021					
A-U Alle economische activiteiten				8774	22,5	16,5	10,4
A Landbouw, bosbouw en visserij	[-10,0] (-2,0)	[10,0] (1,0)	1,8	170	17,1	55,3	18,5
B Delfstoffenwinning			1,2	9	22,2	0,0	15,6
C Industrie	[-11,0] (-10)	[4,0] (8,0)	12,6	832	17,8	7,3	10,9
D Energievoorziening			1,2	31	16,1	3,2	4,8
E Waterbedrijven en afvalbeheer			0,66	31	19,4	3,2	6,5
F Bouwnijverheid	[-6,0] {-4,2}	[-3,0] {-2,5}	5,0	411	13,6	29,9	4,7
G Handel	[-7,0] (-8,0)	[8,0] (6,0)		1293	30,8	13,2	6,8
H Vervoer en opslag	[-9,0] (-6,0)	[4,0] (4,0)	20,5	417	25,9	9,8	9,5
I Horeca	[-18,0]	[22,0]		412	52,9	14,8	13,5
J Informatie en communicatie	[-2,0] (-1,0)	[3,0] (0,5)	5,2	292	16,1	21,2	12,1
K Financiële dienstverlening			7,7	262	11,8	19,1	6,2
L Verhuur en handel van onroerend goed			6,3	66	15,2	21,2	4,4
M Specialistische zakelijke diensten	[-6,0]	[4,0]	15,1	662	12,1	38,2	9,8
N Verhuur en overige zakelijke diensten	[-10,0]	[1,0]		473	32,8	15,2	28,0
O Openbaar bestuur en overheidsdiensten				512	10,9	1,0	3,7
P Onderwijs	[1,0]	[3,0]	20,2	593	18,2	11,1	7,0
Q Gezondheids- en welzijnzorg	[3,0]	[2,0]		1354	17,4	10,8	5,2
R Cultuur, sport en recreatie			2,3	182	23,6	40,7	5,5
S Overige dienstverlening				179	14,0	41,9	8,7

¹ De effecten per sector zijn voor nu weergegeven voor scenario I. Het betreft hier een inschatting van zowel [Rabobank] als (ABN-AMRO), of {eigen berekeningen}. Hun sectorramingen komen in de verwachte duur van de pandemie sterk overeen met scenario I van het CPB. Onderzoeksbureau Panteia zal op zeer korte termijn bbp en werkgelegenheidseffecten doorrekenen die consistent zijn met de vier scenario's van het CPB.

² De sectorgegevens rondom de arbeidsmarkt en het aandeel van de sector binnen de totale productie van de Nederlandse economie zijn gebaseerd op CBS-gegevens voor het peiljaar 2018. De bbp-cijfers worden voor de sectoren, G-I, M-N, O-Q en R-S gezamenlijk gerapporteerd.